

Ключевые слова: студенты, стипендии, плата за обучение, продовольственный кризис, военные отсрочки, общежития, студенческие столовые, трудовые артели.

This article is about students' financial, living conditions and influence of economic crisis and civil war on the quality of education, students' self-organization in search the ways for improvement in economic problems of the university youth.

Key words: students, scholarships, tuition fees, food crisis, military deferments, dormitories, student cafeterias, labour farms.

Дуаар О.В., доцент кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти та виховання Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук

РОЛЬ ОСОБИ В ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПОСТАТІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА)

Стаття присвячена історико-філософському аналізу ролі особи в історії на основі дослідження поглядів та діяльності Бориса Грінченка. Автором здійснено спробу прослідкувати вплив конкретних персоналій на розвиток суспільно-політичного та культурного життя України другої половини ХІХ — початку ХХ ст. через призму уявлень Бориса Дмитровича про роль Тараса Шевченка в історії. Виявлено спільні риси з відповідними європейськими дослідженнями.

Ключові слова: історія, особа, особистість, філософія історії.

Дослідження у сфері філософії історії дуже часто порушують актуальне питання місця людини в історії. Воно виникло разом з формуванням історичної науки та активно вивчалось філософами різних періодів розвитку людства. Не оминула цієї проблематики і вітчизняна наука. Досить цікавим у даному контексті є вивчення діяльності Бориса Грінченка, який активно впливав на різні аспекти суспільно-політичного життя і у зв'язку з особливостями поглядів на минуле України порізно оцінював вплив конкретних постатей на хід подій.

Борис Дмитрович Грінченко здійснив значний вплив на різні процеси в українському суспільстві другої половини ХІХ — початку ХХ ст., оскільки у сферу його інтересів потрапляли і наука, і освіта, і політика. Сьогодні діяльність видатного просвітника і борця за українську справу вимагає подальшого дослідження, зважаючи на особливе ставлення до його творчої спадщини як у часи Російської імперії, так і за радянської доби.

Важко заперечити твердження, що людини немає поза суспільством та суспільною історією. Людину та історію не можна відірвати одну від одної, але їх протиставлення, що часом трапляється у філософських дослідженнях, не є надуманим. У певні часи та за певних обставин людині доводилося жертвувати собою, власними інтересами задля збереження певних історичних надбань або задля того, щоб історія мала продовження. Відповідно, часом об'єктивний хід історії виявляє себе вищим за окрему людину та її долю. Інколи питання стоїть інакше: або людині буде належати те, що здобує історією, або історія буде деградувати разом із суспільним регресом [12, 127].

Загалом людство і конкретна особа є реальними чинниками історії, бо саме вони продукують певні дії та зумовлюють існування тих чи інших сфер розвитку та діяльності. У цьому плані історію можна вважати розгортанням та реалізацією можливостей людини [9, 54]. Усе, що відбувалося в історії, насичене людськими прагненнями, інтересами, зусиллями, стражданнями та ін. З іншого боку, історія спеціалізує людину, і остання постає завжди як людина певної епохи, певного історичного типу суспільства; навіть у фаховому відношенні людина історично зумовлена.

Відповідно, ті ж самі вчинки та дії людей в різні історичні часи можуть мати абсолютно різні наслідки. Звичайно, слід зважати на макрoфактори (космос, природу тощо). Але їх вплив не можна абсолютизувати, не дарма історію називають сферою людського самовипробовування. Осмислюючи її, людина, скоріше за все, повинна погодитись із тезою І.Г. Фіхте про те, що діяння є наше призначення. Історія вимагає дій і відгукується на них [10, 82].

З іншого боку, саме в конкретних особистостях, їхніх діях знаходить своє втілення роль суспільства і різних його груп, адже народ, нація, етнос, соціальний стан самі по собі розвиватися не можуть; ніяких їхніх дій, відносин, ніякої їхньої боротьби немає і не може бути поза конкретними діями, вчинками окремих особистостей, окремих індивідів. Але особистість як рушійна сила історії має і свій власний зміст, який не розчиняється ні в яких спільнотах, ні в яких сукупних діях [2, 45].

Саме від особистості, від її дій, конкретних вчинків має залежати неповторний колорит суспільного життя, його унікальність. Тому історичний процес також можна вважати процесом зростання ролі особистості в суспільстві [3, 114].

Зважаючи на вищесказане, значне місце у соціальній філософії займає проблема видатних та історичних особистостей. В оцінці їхньої ролі в історії ми маємо надзвичайно велику амплітуду коливань — від думки

Б. Рассела про те, що якби сто найвидатніших людей Європи були вбиті в дитинстві, то вся світова історія склалася б по-іншому, ніж це було насправді (що є абсолютизацією ролі видатних особистостей в історії, формою прояву волюнтаризму), до погляду видатного історика Франції Моно, який вважав, що хоч більшість істориків і звикли звертати виключну увагу на блискучі та голосні прояви людської діяльності, на великі події і великих людей, але необхідно зображати швидкі і повільні рухи економічних умов та соціальних установ, що становлять справді неперехідну частину людського розвитку і впливають на роль особистостей у розвитку суспільства, діалектику об'єктивних умов та індивідуальних особливостей у діяльності видатної історичної особистості [12, 24].

Видатні особистості, на думку німецького філософа Гегеля, здійснюють вчинки історичного значення. Вони вносять істотні зміни у всі сфери суспільного життя, зачіпають інтереси всіх верств суспільства [4, 290]. Ілюстративним є висловлювання всесвітньовідомого скульптора українського походження Олександра Архипенка: «Культурна свідомість є тією передумовою, без якої людина не може вважатись невід'ємною часткою країни. А говорячи про культуру, як національну силу, важливо визнати, що ми завдячуємо геніальним діячам нашої нації — таким як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Лисенко...» [10, 190]. Принципи геніального митця були близькими до поглядів Бориса Грінченка, який і сам впливав на історію України у досить складну добу і аналізував вплив своїх попередників на розвиток української справи.

Ставлення Бориса Грінченка до постаті Кобзаря можна визначити з епістолярної полеміки з Драгомановим. Грінченко, згідно з А. Жуковським, розглядає українську літературу з точки зору її внеску в піднесення національної свідомості й констатує, що І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, О. Стороженко, А. Метлинський у деяких своїх творах подекуди вихваляли російських царів, гнобителів українського народу [8]. На його думку, тільки Т. Шевченко цілком присвятив творчість своїй країні. Він відкидає твердження щодо впливу М. Костомарова й П. Куліша на творчість Шевченка (яке у своїх творах висував М. Драгоманов). Б.Д. Грінченко під впливом творчості Шевченка захищає право українського народу на незалежність, вимагаючи такого ж права для інших слов'янських народів і пропонуючи їм братерську співдружність. Займаючи таку безкомпромісну позицію, Грінченко критикує двозначні твердження М. Костомарова і П. Куліша щодо об'єднання України з Московією [11].

Погляди Бориса Дмитровича Грінченка мають чимало спільного з висновками європейських дослідників. На їхню думку, кінець XVIII — перша половина XIX ст. стали важливим етапом вивчення народних мов і культур, створення лексикографій, граматик, словників, літературних збірок. Науковці розширили свій вплив на суспільство через доступне масам друковане слово. Якщо раніше на українських землях пропагувалися церковнослов'янська, польська чи російська мова, а українську називали мовою грецькосіїв, то після появи у 1798 р. «Енеїди» І. Котляревського популярність її зросла і серед еліти. Але саме творчість Т.Г. Шевченка завершила «формування визнаної літературної мови», вживання якої стало вирішальною стадією творення української національної свідомості [1, 227].

Для діячів 1840-х років першочерговим завданням стало поєднання культури з ідеологією. Осередком найбільшої активності став Київ, де у 1834 р. було створено Університет св. Володимира. Нове покоління діячів, що зростало у ньому, мало різне географічне і соціальне походження, чим суттєво відрізнялося від попередників, серед яких домінували дворяни. Саме тоді (за словами Б. Андерсона) за участі поета-будителя була заснована перша націоналістична організація — Кирило-Мефодіївське товариство [1, 277].

Позицію Грінченка багато в чому пояснює розуміння ним ролі особистості в історії. У художніх творах, літературознавчих розвідках, у листах видатний українець говорив про значущість і вагомість учинків кожного для загальної справи, самоусвідомлення особистості, важливість індивідуального в загальному історичному контексті. Борис Дмитрович послідовно обстоював суспільну вагу естетичного ідеалу; своєю практичною діяльністю міг бути взірцем для будь-кого з сучасників чи нащадків. У зав'язку з цим не можна не згадати про напружену роботу над словником української мови. Укласти словник мріяли багато видатних його попередників — П. Куліш, І. Нечуй-Левицький та інші [7, 140]. Завдяки особистісним якостям Грінченка титанічна праця мала величезний успіх. З матеріалів, які були в розпорядженні журналу «Киевская старина», та зі своїх власних Грінченко уклав чотиритомний «Словарь української мови», який, як і його мовознавчі студії «Огляд української лексикографії», «Три питання нашого правопису» та інші, не втратив своєї наукової цінності й до сьогодні. У 1906 р. Російська академія наук відзначила «Словарь» другою премією ім. М. Костомарова [6, 179].

Досягнення Бориса Дмитровича можуть бути предметом окремого фундаментального дослідження. Його надзвичайна активність дала під-

ставу І. Франкові у статті «Нарис літературного життя в 1892 році» вітати Грінченка, який «засипає мало не всі наші видання своїми, не раз многоцінними писаннями: повістями, віршами, статтями критичними й популярно-науковими, працює без “віддиху”», а також відзначити, що Грінченко у своїх писаннях «проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності» [6, 148]. Своїми поглядами і активною діяльністю Борис Грінченко впливав і на здійснення модерної історії України, і на її переосмислення.

ДЖЕРЕЛА

1. Андерсон Б. Уявні спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму / Б. Андерсон. — К. : Критика, 2001. — 346 с.
2. Бердяев Н.А. Смысл истории / Н.А. Бердяев. — М., 1990. — 176 с.
3. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє. Доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. — Вид. 3-тє, допов. — К. : Унів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2009. — 208 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории / Г.В.Ф. Гегель. — СПб. : Наука, 1993. — 480 с.
5. Грінченко Б. (Вартовий П.). Листи з України Наддніпрянської / Б. Грінченко (П. Вартовий). — К., 1917.
6. Грінченко : Нарис життя і творчості / А.Г. Погрібний ; ред. С.С. Герейло. — К. : Дніпро, 1988. — 270 с. : іл. Палітурка / переплет: Твердий, зменшений.
7. Дорошенко В. Борис Грінченко / В. Дорошенко // Літературно-науковий вісник. — ЛІ. 1910. — С. 448–470; Житє і Слово. — Л.—К., 1918. — С. 115–148.
8. Жуковський А. Національне питання в полеміці між М. Драгомановим і Б. Грінченком [Електронний ресурс] / Аркадій Жуковський. — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/drag/drag202.htm>
9. Колінеуд Р.Дж. Ідея історії / Р.Дж. Колінеуд. — К., 1996. — 318 с.
10. Кузьменко В.Л. На порозі надцивілізації (роздуми про майбутнє) / В.Л. Кузьменко, О.К. Романчук. — Л. : Світ, 1991. — 216 с.
11. Чорновіл В. Слово про Кобзаря (Тарас Шевченко в оцінці Грінченка) / В. Чорновіл // Широке море України. — Париж—Балтимор, 1972. — С. 103–122.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс ; пер. с нем. — М. : Политиздат, 1991. — 527 с.

Статья посвящена историко-философскому анализу роли личности в истории на основе исследования взглядов и деятельности Бориса Гринченко. Автором предпринята попытка проследить влияние конкретных персоналий на развитие общественно-политической и культурной жизни Украины второй половины XIX — начала XX в. сквозь призму представлений Бориса Дмитриевича о роли Тараса Шевченко в истории. Выявлены общие черты с соответствующими европейскими исследованиями.

Ключевые слова: история, личность, философия истории.

Article is devoted to the historical and philosophical analysis of the role of a personality in history based on the opinions and research by Boris Grinchenko. The author make an attempt to trace the influence of specific personalities on the development of socio-political and cultural life in the second half of XIX — beginning of XX century through the prism of Borys Grinchenko's ideas about the role of Taras Shevchenko in history. It is identified similarities with appropriate European research.

Key words: history, personality, philosophy of history.

Дударець Ю.В., магістрант спеціальності «Педагогіка вищої школи»
Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Б.Д. ГРІНЧЕНКА

Стаття присвячена дослідженню морально-ціннісних аспектів педагогічної спадщини Б.Д. Грінченка та їх впровадженню у зміст підготовки фахівців педагогічного напрямку.

Ключові слова: аксіологія, моральні цінності, моральна досконалість особистості, моральна відповідальність, гуманізм, патріотизм.

Однією з умов розвитку незалежної держави є виховання всебічно розвиненої, цілісної особистості, якій властиві наслідування та збагачення духовної культури і скарбів власного народу.

Формування у молодого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, поваги до культури свого народу, бажання працювати задля розквіту країни, які обстоював Б.Д. Грінченко, є основними пріоритетними напрямками державної виховної стратегії України. Підтвердженням цього є ідеї, закладені в Концепції національного виховання. Б.Д. Грінченко був переконаний, що патріотизм, володіння